

II. RÁKÓCZI FERENCZ HADSEREGE.

Az alkotmányos szabadság helyreállításáért vívott ama nagy nemzeti háború, mely 1703 tavaszától 1711 tavaszáig s nyaráig, úgymint a szathmári békekötésig és Munkács vára feladásáig tartott s a külpolitikára is kiható nagy jelentőségével egész Európa figyelmét magára voná, tényleg egészen népi eredetű volt, a felsőtiszavidéki pór nép által kezdetett meg, Thökölynek néhány bujdosó hadnagya s egy-két kis-nemes vezetése alatt. Midőn azonban a Lengyelországba menekült ifjú Rákóczi fejedelem s a nagytehetségű és fáradhatatlan gr. Bercsényi Miklós állottak a mozgalomnak élére: az egész országban fellobbant a láng, a rohamosan terjedő harczyi áradat magával ragadá a nemzet minden osztályát, és a hógörgeteg módjára növekedő kurucz csapatok kardjai csakhamar Bécs kapui alatt villogtak.

Az osztrák hadsereg soha nem volt diadalmasabb, harczedzettebb, fegyelmezettebb, soha nem volt jobban szervezve, jobban vezetve, mint a XVII. századnak két utolsó s a XVIII-iknak két első évtizedében. Ezt a történelem lapjai nagy diadalmak tényeiben hirdetik. És a sorsnak különös kegyelméből négy nagyszabású, lángeszű hadvezér (Savoyai Jenő, Badeni Lajos, gr. Starhemberg Guidó és gr. Pálffy János) állott ekkor e seregek élén egyszerre, számos más katonai kitünőségről nem is emlékezvén. Ilyen dicsőséges, harczedzett ellenféllel kellett Rákóczi néphadának megküzdenie. S megküzdött becsülettel, — a mi a magyar fajnak szívós életerejét s a nemzeti lelkesedés óriási hatalmát tanúsítja.

A kuruczok fegyvereinek eleinte a szerencse, rendkívül kedvezett. Rákóczi bölcsessége azonban belátta idejekorán, hogy ez

állandóul nem fog így maradni; hogy a háborút kedvezőtlenebb viszonyok között is kell majd folytatnia, és akkor, a tanulatlan tisztekkel és rakoncátlan néphaddal, a jól vezérelt s kitünően fegyelmezett, gyakorlott császári serezekkel nem fog sokáig megmérkőzhetni. Teljes erélyvel látott tehát, — benső hívének, barátjának, Bercsényi grófnak fényes szervező talentomát felhasználva, — csapatainak katonai szervezéséhez, fegyelmezéséhez, felszereléséhez, begyakorlásához: egy szóval a néphadnak rendes hadsereggé átalakításához.

Nagy munkájában súlyos akadályokkal (a hosszas török háborúk tartama alatt szabad zsákmányoláshoz szokott katonaelemek rakoncátlanságával, a szoros fegyelmet tűrni nem akaró volt Thököly-féle, különben népszerű tisztek ellenálló makacsságával, stb.) kellett küzdenie; — de tekintélye, szilárd akaratereje, csüggedhetetlen kitartása elvégre is legyőzte ezeket, és Rákóczinak, évek nehéz munkájával, sikerült egy teljesen nemzeti alapon szervezett s magyarul vezényelt oly tekintélyes hadsereget megalkotnia, melynek legalább rendes ezredeiben a fegyelem erős lábón állott; mely vitézségének, elpusztíthatatlan győzőségének a fáradsalmak s veszedelmek viselésében, annyi kitünő példáját adta, és a mely ifjú, nemzeti hadsereg, zivataros, hosszú nyolcz éven át dicsőséggel küzdött meg Európa akkori legelső katonai hatalmával, a császári sorhaddal. Ebben fekszik elvitázhatatlan örök érdeme a Rákóczi-hadseregnek, ez hirdeti jelességét legjobban, továbbá ama tény, hogy midőn az országban 1709—1710-ben irtóztatón dühöngött pestis-ragály a kurucz csapatok sorait annyira megritkítá, (egész helyőrségek haltak ki, egész táborok oszlottak szét e rettenetes ragadvány miatt): Rákóczi hadseregét még akkor sem győzhették le erővel, — még akkor is kivívták e hadak a nemzet alkotmányát maradandóan biztosított *szathmári békekötést*.

A Rákóczi-hadsereg különböző fegyvernemeinek szervezetét, a gyakorolt hadi rendtartást és fegyelmet megismertető — magyar nyelven írt és nyomtatott — egész kis szakirodalom maradt ránk, melynek, úgy az idevonatkozó nagyszámú levelezéseknek s ügyiratoknak felhasználásával köteteket lehetne e hadseregről írni; ámde helyünk korlátolt lévén: ezúttal csak a jellemzőbb vonások jelzésére szorítkozhatunk.

A fejedelem vezérei, a kik vele a hadszervezés munkáját végrehajtották, legnagyobbbrészt a cs. és kir. hadseregben viseltek azelőtt magas katonai rangokat, s szakismereteiket ott sajátították el. Így *Bercsényi* egykor kir. ezredes és érsekújvári helyettes tábornok; gr. *Forgách Simon* osztrák tábornok; *Bottyán János* — e Savoyai Eugen által különösen kedvelt régi vitéz katona, a kuruczvilág leghatározottabb vezéri tehetsége, — kir. huszár-ezredes; gr. *Pekry Lőrincz* lovas-tábornok; id. gr. *Barkóczy Ferencz* ezredes és altábornok (vice-generális); a két gróf *Esterházy, Antal* és *Dániel*, ezredes volt. *Des Alleurs* örgróf pedig, a francia, — ki Zsibónál a kuruczok jobbszárnyát vezénylé, — XIV. Lajosnak altábornagya vala. A főbkek közül egyedül b. *Károlyi Sándor* szolgált előbb a polgári pályán; meg is tartá ebbeli provenientiaját: éleslátású, higgadt, ravasz politikus volt; mint katona, leginkább gyors mozdulataival jeleskedett, — de az ő, különben igen harcziás (tiszavidéki) elemekből álló hadtestében volt a fegyelem leglazább. A később kitént dandárparancsnokok s ezredesek is többnyire mint tisztek szolgáltak már előbb a kir. csapatok között. Pl. a két Bagossy cs. kir. ezredesi, Ebeczky István alezredesi ranggal birt.

A mint a kurucz fegyverek előnyomulásával a nemesség úgyszólván általában s a főurak nagy részben Rákóczi hűségére állának: a fejedelem a portyázó, kalandozó hadakozáshoz szokott s szoros katonai fegyelmet nem tartó, régi, Thököly-fele főtiszteket mindinkább mellőzni, háttérbe szorítani kezdte, s a fő- és közép-nemességnek, vitézlő rendnek a reguláris hadviselésben jártas, különösen fiatalabb tagjait állítá ezredei élére. Magokat az ezredeket lehetőleg egyarányú tagozással és egyenlő létszámmal igyekezett szervezni, s tekintettel volt a hadkiegészítő területekre, hogy az elemek azonossága a csapattest összetartozóságának tudatát fokozza. Ehhez képest az ezredek illető vármegyéik, vidékeik szerint reducáltattak, — a mi az eleinte zagyván alakult néphadnál nem csekély munka volt. Ám a kitűnő hadszervező Bercsényi lankadatlan tettereje sikeresen birkózott meg vele.

Egy-egy lovas-ezred állománya általában tíz századból álló (egy-egy lovas-században 80, egy-egy gyalog-században 100 kövitéz) 1000 főre, s a gyalog-ezredké szintén tíz században — két

zászlóaljjal — 1200 főre határozottatott. Ez utóbbiak keretében volt még egy-egy granátos-század is, legalább a rendes sorgyalogezredeknél. A hadsereg ugyanis két főelemre: *reguláris* és *mezei hadakra, ezerekre* osztatott. Amazoknál a mozdulatok- s begyakorlás-, fegyverforgatás- és sortüzelésbeli jártasság, a fölszerelés, természetesen kitünőbb, s a fegyelem szigorúbb vala. A lovasság fringia-kardokkal — gyakran még, szúrásra való, háromélű, hosszú keskeny, «hegyes-törökkel» (dragon) is, — továbbá pár pisztolylyal s telhetőleg karabélyokkal (a jelesebb ezredeknél) volt fölszerelve. Kópiás huszárok is valának, kivált Erdélyben. A gyalogság fegyverzete: lengyelországi, sziléziai, vagy Felső-Magyarországban gyártott hosszú puska volt («tersényi, muskéta, flinta»), 1705 óta szuronynyal («Szent-Péter kése»), vagy a mezeieknél öblös, kurta hajdúpuska, ú. n. «pulbák»; továbbá oldalukon kis görbe kard, s övük karikájába dugott balta. Voltak a várkapuk, vedzőlőpzetek bevágására szekerezéseik is, és az ostromoknál előlmenő granátosoknak kanótos kézi gránátjaik, robbanó szerkezettel. A gyalogsághoz számítandók a lövész-, az aknász-, utász-, hidász-csapatok.

A sorakozás könnyítésére, akkori szokás szerint, minden századnak különböző színű, vagy különféleképp csikozott lobogója volt, gyalognál, lovasnál; s az első század által hordozott nagy, díszes ezredzászló; a lovasságnál «standár» (étandarte). Rézdobjai a lovasságnak is voltak, párosak, félfenekűek. A reguláris ezredeknél trombitások, a mezeieknél síposok («török síp», «tárogató síp») századonként egy-egy.

A harmadik fegyvernem, a tűzéréség, többnyire felvidékiekből, németekből, városi elemekből volt alakítva, jeles francia főtisztek alatt. Fölszereléseit a kassai hadszertárból s a besztlercebányai, dobsinai, tiszolczi, szepességi hadszergyárakból, öntödékből kapta. Salétromot, lőport sok helyen készítettek; a fő salétromfőző telep Nagy-Kállón volt. Puskák a szepesi, gömöri, zólyomi városokban gyártattak; a fringia-kardokat Rozsnyón, Csetneken, Besztlercebányán verték. A jó kézi lőfegyverekben azonban a kurucz hadsereg mindvégig érezhető hiányt szenvedett; mert Lengyelországból — az északi, svéd-lengyel-orosz háború miatt — csak nagy bajjal lehetett hozatni; Sziléziából sem érkezett az egész hadviselés alatt 10,000-nél több. Az itthoni gyártás pedig sem

mennyiség, sem minőség szempontjából nem felelt meg a vára-
kozásnak; és így löfegyverek tekintetében Rákóczi hadserege az
osztrákkal szemben hátrányban állt. — A felszerelés többi része s
az egyenruházat kielégítő volt. Nemely ezred épen fényesen vala
egyenruházva, pl. a palotások, udv. karabélyosok és egyéb udvari
hadak, legfőképp az udv. nemes testőrség. A ruházat általában
daliás, magyar szabású és zsinóros. Legkedveltebbek a vörös és
kék szín. A főbb tisztek drága, tollas forgókat, aranyozott ezüst-
lánczos, gombos mentéket, párduezbőröket, az alsóbb tisztek
pedig — sőt egész ezredek is — farkasbőr-kaczagányokat, sárga,
piros csizmákat (a gyalogok «deli csizmákat», «telekes bocskort») hordtak. A sűrű zsinórzatú, övig érő kurta dolmánykákat a kurucz
hadak hozták divatba. Köpenyük a huszárságnál 1849-ig fen-
maradt szabású (fejér vagy vörös abaposztóból készült) bő, kerek
köpönyeg vala. Kivarrott tarsolyaikat balczombjuknál, térd fölött
viseltek. A pantallérok, lódingok is a tiszteknél skófiummal valá-
nak kivarrva. A lovasság csúcsos kalpagot, a hajdlúság magas
nemez-süveget («csákós süveg») hordott, elől Rákóczi rézzimeré-
vel s «*Pro Libertate*» vagy «*Pro Patria et Gloria*» felirattal. —
A lovakat «fecskefarkú» (hegyes végű) czifra csótár borítá.
A zászlók is fecskefarkú szabásuak valának, magyar módra.

Voltak idegen egyenruházatú — lengyel, német, svéd —
dragonyos-ezredek is, kamizólosak, leginkább az udvari hadak
közt. A granátosok már akkor is medvebőr-süveget viseltek.

Rákóczi a zsoldjában állott hadak számát az 1705-ik évben
75,000-re teszi. Az akkori fogalmak szerint igen tekintélyes had-
erő. Ebbe azonban az Erdélyben működött csapatok aligha voltak
beleértve, — az irreguláris szabadcsapatok pedig, s úgy némely,
csak helyőrségi szolgálatra kötelezettek semmiképen nem. Számi-
tásaink szerint az összes kurucz haderő a háború fénykorában
(1704—1707) több mint 100 ezredben meghaladá a százezeret,
a nemesi bandériumokon kívül, melyek egyébként csak koron-
ként, egyes vidékek szerint, és rövid tartamra vétettek — vesztté
csaták után, vagy ostromzárlatokra — igénybe.

A sereg magvát, virágát, az elite-csapatokat, a jelesül föl-
szerelt és fegyelmezett *udvari hadak* és *reguláris ezredek* képezék.
Az udvari ezredek közül első helyen említendő az ú. n. «*palotás*

ezer». Ennek zöme Rákóczi fejedelem munkácsi herczegségébe li saját jobbágyaiból állott. Pompás gyalog-ezred volt, vörös egyenruhában; majd felállított az erdélyi udv. palotás-ezer is, többnyire székelvekből, kék egyenruhában. Ekként a palotások összes létszáma 2400 főre ment; később egy ezreddé egyesítették, mely kivételképen 4 zászlóalj s összesen 24 századot számlált. Rendes időkbén 2, fenyegető veszedelem idején (1711.) mind a 4 zászlóalj Munkács vára őrségét képezé. Az udv. gyalogsághoz tartozott a *francia granátos-osztály*, mely mikor legszamosabb vala, 400 főből állott; a jól begyakorlott *lövész-csapat* («zöld vadászok compániája»), mely kezdetben 60, utóbb 200 főre ment; az *«arnótok compániája»*, hosszú puskás albán-zsoldosok, mintegy 120 fő; a kerek számban 100 tagból álló, válogatott szép, szálas termetű, csillogó ruházatu *«daliások vagy kapcsolók compániája»*, így nevezve dolmányaik nagy, czifra, aranyozott ezüst mellkapcsairól. Ezek közvetlenül a fejedelem körül szolgáltak s féligmeddig csatlósok valának. Többnyire az udv. hadakkal táborozott Fierville d'Hérissy francia lovag gyalog-ezrede is.

Az udvari ezredek még ezek voltak: a fejedelem *udv. karabélyos-huszárezrede*, talpig vörösben; *székely kópiás-ezrede*, kékben; az udv. *lovas-granátos-ezred*, br. Vissenacque, s ennek holtá után br. Zay Endre parancsnoksága alatt; a Hans Jacob Dittrich-féle német gyalog-ezred; végre ezekhez számítandó még Charière-nek, a gr. Potoczki kiewi palatinus-féle csapatok maradványából — lengyelekből, svédekből — alakított idegen lovas-ezrede, tanúlt, reguláris had, mely mindvégig jól megállta helyét s a fejedelmet Lengyelországba követé számos magyar hadakkal együtt.

Az udvari hadak virágát azonban Rákóczinak előkelő nemes családok ifjaiból alkotott legbensőbb testőrcsapata, az ú. n. *«nemes compánia»*, *«cavallérok compániája»* képezé. E lovagrend-szerű intézményt a fejedelem oly czélból szervezé, hogy az előkelő családok ifjai, személyes felügyelete alatt neveltessenek, oktattassanak és képeztessenek ki a nemességhez illendő minden lovagias erényekben, ismeretekben, hadi és más tudományokban, hogy idővel a hadseregbe mint magas műveltségű, mintaszerű kész tisztek léphessenek be. Ugyanezért saját maga lón ezredesükké, míg alezredessé Kemény János erdélyi fejedelem unokáját báró

Kemény Simont nevezte. 1706 május—június havában kezdé a díszcsapatot szervezni, magyarországi és erdelyi nemes ifjakkól vegyest; 1707. első felében 60-ra, mikor a csapat legszámosabb volt, 120—130-ra szaporodtak. E derék ifjak felfogták s buzgó lelkesedéssel igyekeztek valósítani nemesszívü fejedelmök intenióját. Rajongással ragaszkodtak velök jó atyaként bánó urokhöz, kit bujdosásába is híven elkísértek. Majd számosan közülök XIV. Lajoshoz ajánlatván Rákóczitól, Franciaországba menének, s ott a Bercsényi-, Esterházy-, Rátky-féle francia-magyar huszárezredek tiszteivé lőnek. Mások orosz, porosz, lengyel hadi szolgálatot vállaltak. Zászlótartójuk gr. Bercsényi László (a fővezér fia) később Franciaország maréchal-jává lőn.

E pompás fölszerelésű (égszín-kék és narancsszín egyenruházatú) ezüstös, aranyos, daliás nemesi csapat ifjai 1708 júl. 28-án a morvai strázsniczai csatában kapták meg a tűzkeresztséget, holott is «úgy állották a tüzet, mint a köfal». Trencsénnél és Romhánynál a fejedelem személyét mindenüvé követték, s közülök többen estenek el vitézül és sebesültek meg Rákóczi oldalánál.

E minden tekintetben sikerült és a múlt század magyarjainál kegyeletes emlékezetben álló intézmény mintájára, — bár politikai okokból be nem vallva — alapítottatott később, Mária-Terézia alatt, a magy. kir. nemes testőrség.

A mi az ú. n. *reguláris-ezredek*et illeti: ezek többnyire régi katonákból, ú. m. szőkevény-németekből, továbbá szepesiekből, bányavárosiakból stb. alakítottak, kivált a gyalogság, és a lovon s gyalog egyaránt szolgáló *dragonyos-ezredek*. Ily reguláris hadat Rákóczi az 1706-iki fegyverszünet alatt 12,000-et vont össze Érsek-Újvárnál, s ünnepélyes díszszemlén mutatta be a meglepett gr. Wratislaw cseh kancellárnak és a béke-közbenjáró angliai s hollandi követeknek. Kitűnő fölszerelésük- és képzettségükről ezen idegenek is meggyőződtek. E hadtestnek parancsnoka, a regularitás főbajnoka: gróf Forgách Simon tábornagy vala; utóbb gróf Esterházy Antal.

Reguláris gyalog-ezredek voltak: a fejedelem udv. palotásai, gr. Bercsényi udv. palotásai, Fierville, Chassant, gr. D'Absac, Bonafouse (Norvall) francia főtisztek, gróf Esterházy Antal,

b. Révay Gáspár, Hans Jacob Dittrich, Fodor László, Czelder Orbán, b. Perényi Miklós, Bagossy Pál (utóbb Bagossy László), b. Andrassy István (Neumann), Róth János, Radics Endre és Csajághy János ezredei, — némelyik csak később regularizálva, mezei hajdú-ezerből.

Dragonjos-ezredek: a gr. Bercsényi Miklósé, (Győri Nagy János ezredes alatt), gr. Forgách Simoné (Babócsay Ferencz), gr. Esterházy Antalé (Palásthy Ferencz), Gyürky Pálé (Hangossy Imre), s a Charière-féle idegen.

Reguláris huszár-ezredek: az udv. karabélyos, a székely kópiás, Bercsényi udv. karabélyosai, gr. Pekry Lőrincz karabélyosai, Deák Ferencz (utóbb Máriássy Ádám), Luzsénszky Sándor, Bezerédy Imre, Szemere László, gr. Barkóczy Ferencz, gr. Csáky Mihály, gr. Teleki Mihály (Rácz András), Réthey György, stb. Bezerédyé az önkéntes századdal meghaladta az 1200 főt.

A *mezei huszár-ezredek* között is voltak igen jók; így pl. Bottyán tábornok dunántúli híres ezrede, mely egykor 13, sőt 24 századból áll vala; a Bercsényi-huszárok (Géczy Gábor s a később oly híressé vált poroszverő Beleznay alatt), továbbá Ocskay Lászlóé, Ebeczky Istváné, Béri Balogh Ádámé, Somogyi Ádámé, Kisfaludy Györgyé (Kiss Gergely), Vajda Andrásé, Nyúzó Mihályé, a jász ezer, stb.¹⁾

A kurucz hadseregnek főereje *lovasságában* állott. Mily gyors volt ez a lovasság mozdulataiban, mily kitartó a fáradalmak elviselésében, mily alkalmas huszár-bravourok véghezvitelére: az egykorúak nem győzik magasztalni, annyira, hogy ma szakemberek alig mernék hinni. Így pl. Bezerédy 1706 nyarán Sopron alól Ausztriába ütvén, két huszár- és egy dragonjos-ezreddel 24 óra alatt 20 mérföldnél többet nyargalt be, útközben falukat zsákmányolva, sőt Baden városát — melynek falairól rájuk kiltettek — lóról leszállt legénységökkel megostromolva, feldúlva. Mindezekre hogyan érhettek? szinte megfoghatatlan; pedig megtörtént kétségtelenül, — a bejárt helyek, idő, stb. részletesen

¹⁾ Curiosumként megemlíjtük, hogy az irreguláris hadak közt egy inkább ijesztésül szolgáló, 400 főnyi *török-tatár* lovas-csapat is volt, b. Andrassy Miklós ferenczrendű szerzetes (a dervis-kapitány) vezérlete alatt.

megjelöltetnek. Hasonló ehhez, sőt szívósságra talán még bámulatosabb, a Vajda András és Réthey János ezredesek azon sebes hajtása, midőn 1709 szept. 3-án a Garamot Csatánál átusztatva 600 huszárral, Nyitra mellett föl Privigyéhez, onnét Német-Prónának, a Facskó-hegyszoroson át Trencsénbe, Rajecznek vágattak; Zsolna alól Bicsé városába, hol győzelmes utczai harcuk, nyereségek volt; innét Puchó felé, s Trencsén vára alatt el, Lipótvár alá, hol ismét a künt kapott cs. helyőrséggel verekedtek meg; majd Pöstyén táján által a Vágon, Galgócz és Mocsonok felé, s szept. 8-án szerencsésen beérkeztek Érsek-Újvárba. Öt nap alatt 50 mérföldnél többet nyargalának be, hegyeken-völgyeken, folyamok gázlóin keresztül, és több helyütt harczolva. Nagyhirű bravour volt az is, mikor 1708 februárban a Galánthai Balogh István ezredéből csak 16 huszár Bornemisza őrmesterrel átosonván a császáriak Vág melletti erődített vonalain, ezek háta mögött, Pozsony és Nagy-Szombat között gr. Starhemberg Miksa csász. altábornagyot (akkori cs. vezénylő tábornokot) elfogá, a saját vonalain keresztülvivé, s nagyszámú üldözőik szemeláttára, a zajló Vágon áthatolva, szerencsésen beszáguldott Nyitrára, az előkelő hadifogolylyal együtt. Nemkülönben igen merész és sikerült lovasbravour a Beleznay Jánosé, a ki 1710. augusztusban 200, mások szerint 120, vagy épen csak 60 válogatott Bercsényi-huszárral, Heister és Pálffy ostromzáró táborán, erődített vonalain át, éjjel, megfoghatatlan ügyességgel utat tört magának az ostromolt Érsek-Újvárba, majd onnét meg vissza, a váci kurucz táborba. A szathmári békekötéskor Pálffy kíváncsian kérdezé ki Beleznayt: hogy mint vihette végbe ezt a császáriak előtt megmagyarázhatatlan huszár kalandot?

Az rendes dolog volt, hogy a kurucz lovasság gyalog, leszállva, karddal kezében várfalakat, sánczokat ostromolt meg, gyalogság hiányában, vagy ezt támogatván. Így pl. 1706 őszén a gr. Heister Hannibál cs. altbnagy teljes vereségével s elfogatásával végződött — három napig tartó — győrvári ütközetet a vitéz Béri Balogh Ádámnak s huszár-ezredének egy ily gyalogrohama dönté el, Heister sánczai ellen. Legelől a hős dandárnok maga veté magát a szuronyok közé, két halálos sebet kapván homlokán, — de győzött.

A mi a kurucz gyalogságot illeti: ez főként Érsek-Újvár (1704.), Simontornya (1705.), a soproni sánczok és Esztergom (1706.) bevételénél; Kassa (1706.), Déva (1706.), Csobáncz (1707.), Érsek-Újvár (1708.) s különösen Görgény (1708.) és Lőcse (1709—1710) várak vitézi védelménél adá bátorságának fényes próbáit. A miskolczy gyalog-zászlóalj a nagyszombati ütközetben (1704.) ágyúk ellen intézett győztes rohamot s a császáriaknak három harcsvonalát törte keresztül.

Érsek-Újvár és Nyitra védelménél (1708.) a tüzérség is igen kitünteté magát, legkivált De Rivière — az egyaránt jeles tüzér és hadmérnök — és az 1710-ben hősi halált halt Rottenstein. A hadmérnöki és tüzérkarban ezeken kívül számos jeles francia főtiszt szolgált: Damoiseau, De la Motte, Barsonville, Saint-Just; egy olasz: gr. Stampa; két magyar: Szandai Sréter János tüzérségi inspector és lőszergyártási igazgató s a kassai tüzérség feje, és Bácsmegyey Simon; egy horvát is: Stubics vár-erődítő. Rivière Vauban tábornagnak volt egykor segéd tisztje.

Használtak mindenféle caliberű ágyúkat: carthaun, fél-carthaun, haubitz, falconette, sugár-ágyú, sugár-taracz, stb. ércből és vasból. (Érsek-Újvár, Munkács, Kassa erődítései egyenként mintegy száz ágyúval voltak felszerelve.) Bombavető mozsaraik 20 fontostól egész 200 fontosig való bombákat szórtanak. Ismerték a gránátot, kartácsot és petárdát. Voltak olyan szórlövegféle, orgonaszerű lövészerszámaik is, melyek «sereg bontó»-nak nevezettek (Orgelgeschütz), és a várormokról messzehordó, hosszú csövű «szakállas puskáik» (Doppelhacken). A török-tatár csapat pedig tüzesített nyilakat szórt a háztetőkre. A tüzérség is gyakran lőtt az ostromlott várakra izzóvá hevített tömörgolyókat. Voltak végre forgó taraczkaik, a dunai fegyveres sajkákon, melyekből Bottyán tábornok szervezett egy osztályt 1705-ben, vízi harcra, hidak s átkelők védelmére. Nevezetes, hogy e tábornok ezen dunai hajó-osztály számára egynéhány «rézhajót» (rézzel páncélozott sajkát) is készíttetett Selmezbányán. E rézpáncélos hajók egy párja utóbb Érsek-Újvárt tartatott, a karvai révnél dunai átkelésekre.

A vezénylő-tábornokok közül a fővezér, a hadviselés intéző lelke, Bercsenyi, — a ki már 21 éves korában Buda ostrománál,

maga Lotharingi Károly tanúsága szerint, fényesen kitűnt, — kiváló katonai szervező és tervező tehetség, s a magyar faj hadi lényének éleselméjű ismerője volt. De a végrehajtásban, bő tanácsa mellett, vagy talán ép ezért, nem ritkán habozó. Hadi tervei rendszeren jobban sikerültek, ha a valószínűséget a harc mezején másokra bízta. Forgách Simon maga a megtestesült regularitás, a hadtudomány merev szabályaitól hajszálnyira sem tért el. Szerette a tűzharcot és maga is keményen állta. Zsibónál három lovat lőttek ki alóla. — A kurucz tábornokok legnépszerűbbike, az öreg Bottyán, határozott hadvezéri tehetség. Személyére nézve vakmerőn bátor, örökre éber, serény, vigyázó. Sohasem lepték meg. A posztók megválasztásában, hadfelállításokban mester; stratagémákban kifogyhatatlan, találékony. Az ellenség szándékait éles szemmel kilátó. A mellett fáradhatatlan, és hadainak atyai gondozója; a fegyelemben kérlelhetetlen. Csaták hevében a vért nem kimélé, sem a magáét, sem a másét. Gr. Esterházy Antal vitéz, de önállóan, mások tanácsán járó. Pekry Erdélyben gyakran szerencsés, Magyarországon szerencsétlen; bátor, ámde fondorkodó. — Károlyi körülmektől, óvatos; titkon szötte terveit gyorsan, ügyesen végrehajtani tudó. Alárendeltjei iránt nem elég erélyes.

A dandárnokok közül leghíresebbek: a kalandos életű Ocskay László, Ausztria, Morva kegyetlen pusztítója, «Rákóczi villáma»; a kurucz sereg legkitűnőbb személyes bajvivója: a tragikus sorsú Bezeredy Imre; a nagyon ügyes hadvezető s elszánt hős Balogh Ádám; a beteg testben is erőslelkű Berthóti István; a tanult, vitéz Csajághy János; a fáradhatatlan Ebeczky István; a hű Czelder Orbán, Fodor László, stb.

A mi a hadrendet és harc felállításokat s taktikájukat illeti: a kuruczok inkább kedvelték a legjobb fegyvernemüknek, a könnyűlovasságnak szabad mozgást biztosító kiterjedtebb, mint a mély és zárt felállítást. Szárnyaikkal, mely rendszeren lovasságból állott, az ellenfelet túlszárnyalni s oldalba és hátba fogni igyekezének. Lovas rohamokban csak egyszer lőtték ki karabelyaikat, azután karddal vágta neki. Ha visszaverettek: fürge lovasságuk csakhamar újra sorakozott s tízszer is támadást újított. A mozdulatok végrehajtásában oly ügyesek valának, hogy az ellenség tűzkörében is egész lovas-ezredek zavartalanul fejlődtek, változtattak arcot,

vagy vittek végbe negyedkanyarulatot. Jó paripás kisebb lovas-csapatoknak «martalékba» küldése, s általok az utánok rohanó ellenségnek ügyesen elrejtett többszörös «lesekre» vivése igen gyakori és nagy sikerekkel járó stratagémájuk volt. — Az ágyú- és sortüzet hosszas ideig mozdulatlan nem szívesen állották; a rohamban vala főerejük. A sopron-fertői sánczvonalat döntő rohammal, hallatlan bravourral vették be (1706.). Egynéhány vármegrohanásuk is mintaszerűnek mondható. A kisebb és erőszakolt lovas kémjáratokban valódi mesterek valának.

A taktikai egységekre nézve említést érdemel, hogy a *dandár-rendszer*t a magyar hadak közzé legelőször II. Rákóczi Ferencz hozta be. Három-három ezredből alakított egy dandárt, és pedig külön lovas-, külön gyalog-dandárokat, francia mintára. A dandárnoki intézményt, mint külön tisztii rendfokozatot («brigadéros», brigadier) lépteté életbe. Hadainak kétharmada lovasságból állott. A nemesség nem szívesen szolgált a gyalogságnál, de ebbeli makaczságát a fejedelem végre megtörte. — A csapatok ellátásáról és rendes fizetéséről kitelhetőleg gondoskodva volt.

Rákóczi haderejét az 1708 közepétől 1711 elejéig ért számos balszerencse, — de mégsem annyira az elvesztett ütközetek és várak bukása, mint inkább a neppusztító pestis-ragály okozta rémület — annyira leapasztá, hogy az egykor százezer főt számlált büszke kurucz hadsereg, a szathmári békekötés idején már, a várőrségekkel és kibújdosottakkal együtt, mintegy 30,000 vitézre olvadt le. Igaz, hogy ez volt az annyi viszontagság által meg nem tört színe-java hadi nép. A nagymajthényi sikon, a békeokmány aláírása, kihirdetése, diszlövések s az ünnepélyes «Te Deum Laudamus» megtartása után 12,000 kurucz huszár, a háború megszűntének jeléül 149 zászlót tűzött le 1711 május 1-én gróf Pálffy János teljhatalmazott cs. tábornagy előtt a földbe; de mikor azután június 24-én Rákóczi családi vára, Munkács, kaput tárt: ott, a trónteremben 163 császári hadi lobogót leltének föltűzve, melyeket a kurucz hadak heves harcokban nyertek le.

Nem volt az gyöngé hadsereg!

THALY KÁLMÁN.